

Al cor de la memòria. Les vivències de la Guerra Civil

Maria Fernández Pou
IES El Pedró L'Escala.
Girona

Al cor de la memòria. Les vivències de la Guerra Civil és el títol d'un llibre elaborat per alumnes de segon de BUP de l'IES de Cassà de la Selva. Aquest llibre, que va ser editat per l'IES, recull les vivències contades per testimonis orals que van viure la guerra del 36. Els beneficis de la venda es van destinar a material escolar per als campaments de refugiats de Tinduf, al Sàhara Occidental. Presentem una seqüència didàctica on s'explica el procés que es va seguir per tal que els alumnes transformessin una informació treta de la llengua oral, a la llengua escrita.

To the heart of memory. The experiences of the civil war

To the heart of memory. The experiences of the civil war is the title of a book elaborated by students in the second year of BUP from "L'IES de Cassà de la Selva". This book is going to be published by IES recalls the stories told by oral testimony of those who lived the way of 36. The benefits from the sales will go towards school material in the refugee camps in Tinduf in western Sahara.

We present a didactic sequence where we explain the process followed by the students who transformed information from oral language to written language.

Introducció

Seguir els llibres de text en vigència poc transgressors i encara amarrats a les aportacions de la didàctica tradicional ens pot conduir fàcilment a la rutina i a un allunyament de la creativitat, de la recerca i de la investigació. Aquest encarcament dificulta la creació de situacions reals de comunicació, la qual cosa es contradiu amb la concepció que, en l'ensenyament, la llengua ha de ser considerada una eina, l'adquisició de la qual cal basar més en l'ús d'aquest instrument que no pas en l'objectiu gramatical que es pretén ensenyar.

Cal, doncs, que aprofitem el treball de la llengua de manera que es creï un espai on aquesta es converteixi en una eina de comunicació amb què puguem ordenar els nostres pensaments. Aquest aprenentatge ha d'augmentar si l'integrem dins la reflexió de la realitat dels nois i de les noies, ja que la llengua es desenvolupa a partir de l'encontre afectiu amb la realitat. La maduració de la llengua anirà arribant, doncs, a mesura que aquest contacte es vagi fent efectiu. L'autèntic medi d'una llengua és la societat que la parla i és en aquest espai, únicament, on la llengua és viva. Amb això volem reafirmar que és bàsic donar prioritat a la funció comunicativa, a partir de la qual podrem arribar a l'ensenyament de la gramàtica. Els professors i les professores hem d'ensenyar a observar la llengua no com un fet isolat, sinó com un fet necessari, de manera que ens calgui l'ús del discurs per construir la gramàtica, i no pas el de la gramàtica per construir el discurs. No ens és útil la gramàtica *per se*.

Cal considerar que hi ha un empobriment del llenguatge parlat, potser perquè s'han debilitat també les relacions de les persones amb el seu entorn. En aquest sentit, hem cregut primordial afavorir el coneixement de la realitat pels camins de la llengua, descobrir el nostre entorn, per això la nostra proposta s'ha basat a indagar la història oral, patrimoni del poble. Aquest ús de les fonts orals en l'aprenentatge de la llengua constitueix una aportació a la didàctica d'un extraordinari valor, ja que ens ofereix la possibilitat de penetrar en el motor de la llengua, que és el poble. Es tracta, doncs, de buscar testimonis i de fixar una atenció especial i respectuosa en els ciutadans de les classes corrents sovint ignorats, menystinguts..., per tal de recuperar la memòria col·lectiva.

Amb tot, hi hem d'afegir que, si bé el nostre treball va destinat a una edat molt determinada, com és ara l'adolescència, considerem bàsic oferir o facilitar un espai on els nostres alumnes puguin expressar-se i compartir els seus pensaments o reflexions, de manera que no ens limitem a treballar una perspectiva assignaturesca, sinó que també aportem alguna cosa en la formació de les persones. Seguint la línia marcada per aquesta perspectiva de treball, no hem d'oblidar que, tenint present la diversitat dels nostres alumnes, cal oferir-los propostes obertes per tal que cadascú pugui triar la direcció en què vol treballar segons el ritme, el desig o les possibilitats personals, procurant que aquesta diversitat no dificulti el treball en grup. En aquest sentit, és interessant buscar estratègies perquè els nois i noies descobreixin els seus interessos i les seves il·lusions. Els professors hem de saber escoltar les demandes que se'n puguin derivar i, si es dóna el cas, ajudar-los a resoldre-les. D'aquesta manera no carreguem amb tota la responsabilitat de la motivació, sinó que hem d'ajudar a desvetllar la curiositat i els propis interessos.

És a partir d'aquestes consideracions prèvies que va néixer el projecte que presentem, el qual es va iniciar a partir d'un treball d'escriptura autobiogràfica i que hem titulat *Al cor de la memòria. Les vivències de la Guerra Civil*. Tal com es diu a la presentació del llibre, la nostra il·lusió era recollir per tal d'evitar-ne la pèrdua la suma de retalls de vida emmarcada per la Guerra Civil. El projecte pretenia ser una crònica descriptiva, i no pas una anàlisi, d'uns tres anys de la vida quotidiana viscuda per homes i dones. El tema triat va implicar directament una altra matèria, i el fet que s'unissin dues assignatures, la llengua i la història, en algun punt del projecte va oferir un sentit més global i obert.

El llibre va quedar conformat, finalment, en dues parts. A la primera s'hi van recollir les transcripcions orals de les vivències contades per homes i dones que actualment viuen als pobles de Cassà, Caldes, Riudellots, Campllong i Llagostera. A la segona, s'hi van fer constar un

recull de textos personals i inèdits que foren escrits per aquests mateixos testimonis durant la guerra i que han restat en l'oblit fins ara. Al cor de la memòria. *Les vivències de la Guerra Civil* va ser editat per l'IES Cassà de La Selva i publicat al maig de 1997. Els beneficis aconseguits amb la venda del llibre es van destinar a aconseguir material escolar per als campaments de refugiats de Tinduf.

Marc de l'experiència

Aquest article vol mostrar aquesta experiència duta a terme conjuntament per la professora de llengua catalana i els alumnes de segon de BUP d'aquesta assignatura, amb l'afany que pogués servir per reflexionar sobre ella i per comparar-la amb d'altres propostes didàctiques que renoven el panorama actual de la llengua escrita. Un dels trets més importants d'aquest projecte ha estat caracteritzat per l'arduïtat, cosa que queda reflectida en l'espai de temps que hi vam dedicar, uns vuit mesos, i per la reflexió contínua que va anar aportant la recerca.

La seqüència didàctica

La compilació de les vivències de la Guerra Civil es va desenvolupar al llarg de tot el curs a través del treball de camp com a metodologia didàctica. Tot i que va comportar moltes estones extraescolars, sempre vam reservar una hora de classe a la setmana per treballar conjuntament i sobretot per discutir. Ens vam proposar acollir la cultura popular per integrar-la en un programa de recuperació de dades i de records, d'aquesta manera els alumnes havien d'explorar directament els llenguatges orals i reproduir textos trets de viva veu, per tal que, trobant-se amb llacunes gramaticals importants, es veiessin empesos a reflexionar sobre la normativa i l'ús. La seqüència didàctica va tenir quatre grans temps: planificació del procés de treball, treball de camp, transcripció de textos, textualització i revisió, elaboració definitiva.

Planificació del procés de treball. Treball de camp

Aquesta primera part del projecte, que va durar unes vuit setmanes, comportava una activitat llarga i feixuga que s'havia de fer forçosament fora del recinte escolar. Això permetia contactar amb la realitat viva de l'entorn de l'alumnat d'una manera interdisciplinària i oberta. L'estudiant assumia el paper de petit reporter i investigador que porta a terme el seu projecte. El fet que aquesta activitat oferís una complexitat més gran que les que es fan normalment a l'aula, va demanar una bona organització i planificació, així com una constant supervisió per

part de la professora, ja que la dimensió d'aquesta recerca es podia convertir fàcilment en inabastable.

Com ja hem dit, el plantejament d'aquesta recerca monogràfica consistia a recollir vivències que havien de ser contades per testimonis que havien viscut la Guerra Civil i a compilar una bona mostra de textos inèdits que haguessin estat escrits entre els anys 1936 i 1939, la qual cosa demanava una resolució pràctica i participativa.

Entre tots els alumnes es van prendre una colla d'acords que havien de tenir present en el recull de les vivències contades pels avis i per les àvies. Alguns d'aquests acords foren els següents:

- . Especificar el tema del qual es parlaria amb els entrevistats.
- . Delimitar l'edat i el lloc de residència d'aquests entrevistats.
- . Acordar una manera d'entrevistar semblant per a tothom.
- . Decidir quina seria la presentació de les entrevistes.

Transcripció de textos

A les hores B de classe els alumnes transcrivien els textos, bo i reproduint fidelment la parla dels entrevistats. Es va acordar respectar en aquest primer pas de transcripció del text oral la manera com s'organitzava i s'expressava la vivència. Els dubtes que apareixien sobre la transcripció els reservàvem per a la fase següent de treball. Aquest procés de transcripció va durar unes dotze setmanes.

Textualització i revisió

Un cop transcrits els textos, els alumnes, en grups de quatre, revisaven el text i anotaven quines correccions o modificacions calia introduir-hi. Concretament, aquests textos es van anar intercanviant per tal que cada grup tingués l'opció d'afegir-hi aquelles esmenes que considerava adequades.

Quan s'aconseguia una bona llista de possibles correccions i/o modificacions, s'apunten els problemes amb els quals es podien trobar en redactar aquest tipus de text. Per això va caldre fer una aturada en aquest viatge per tal d'aclarir dubtes i confusions sobre les diferències entre llengua estàndard i llengua no estàndard, entre llengua escrita i llengua oral, i entre normativa i ús. Per tot això, es van proposar una sèrie d'exercicis a partir de lectures diverses que havien d'ajudar a sistematitzar aquest nou coneixement. Amb aquesta nova informació es van fer diversos debats o fòrums en els quals es discutien aspectes pròpiament gramaticals, que ajudaven a garantir la presa de decisions sobre què modificaríem o corregiríem del text transcrit.

Josep Matas i Balaguer explica, al pròleg del llibre, que «En la concepció i en la realització d'aquest estudi s'ha procurat i s'ha aconseguit

plenament donar tot el protagonisme a les persones que fan l'exercici de recordar i de parlar de les dificultats viscudes, de les penes i alegries experimentades, de les il·lusions i frustracions sentides. En la compilació i presentació dels seus relats no s'ha alterat ni el fons ni la forma. D'aquí que siguin testimonis molt colpidors». Aconseguir aquest to va ser realment complex, pel fet que sempre és difícil reproduir fidelment els sentiments d'altri. Vegem-ne un exemple:

Un altre joc que fèiem a la guerra, per passar una estona més divertida, era el joc del poll. Consistia a dibuixar un quadre damunt una superfície. Cadascun dels participants hi havia de posar un poll. El poll que sortia primer guanyava, aleshores l'amo del bitxo adquiria un cigarret de cada jugador.

Elaboració definitiva

Un cop redactats els textos, elaborats i corregits segons els criteris que s'havien anat especificant i acordant, s'entrava de ple en la presentació del llibre. Aquesta part del projecte es va dur a terme mitjançant comissions que tenien assignades unes tasques, la distribució de les quals fou:

- . Disseny del llibre
 - Observar com s'estructura un llibre.
 - Crear una maqueta que s'adigués amb el nostre projecte.
- . Informatització
 - Passar els textos definitius a un programa informàtic. (Aquesta va ser la comissió més nombrosa, ja que la feina que havien de fer era llarga i delicada.)
- . Elaboració de l'índex i de l'apèndix temàtic
 - Fer una lectura acurada de tots els textos per realitzar-ne una última revisió.
 - Xifrar cadascun dels paràgrafs i assignar, també, un títol per resumir en poques paraules el tema tractat. (Això permetia al lector la possibilitat de llegir el llibre en una altra direcció.)
- . Administració
 - Encarregar-se de la producció de cartes, instàncies i entrevistes, per tal d'aconseguir alguna subvenció.
 - Garantir transparència en els afers econòmics.
- . Mitjans de comunicació
 - Donar a conèixer el projecte a diferents mitjans de comunicació (diaris, revistes, ràdio i televisió).
- . Presentació
 - Preparar les presentacions oficials del llibre que van ser dues a l'Ajuntament de Cassà de la Selva i a l'institut.
 - Escriure les invitacions i fer-les arribar a totes aquelles perso-

nes que havien col·laborat, de manera directa o indirecta, en l'elaboració del llibre.

Cada estudiant s'apuntava a la comissió que volia, segons les seves possibilitats i els seus desitjos. Aquesta última fase del treball va durar set setmanes.

Reflexions

Els objectius que preteníem treballar en un principi van quedar no només garantits, sinó que es van sobrepassar. Els nostres alumnes van aprendre a fer un treball de recerca, que implicava una tasca d'investigació *in situ*. Però, a més, van aprendre a dissenyar un llibre, a fer instàncies i invitacions, a transcriure, a parlar en públic, a moure's en els ambients propis dels mitjans de comunicació. I encara més, van aprendre a respectar el passat de la gent gran, a mirar amb uns altres ulls les guerres actuals i, sobretot, a solidaritzar-se amb un poble exiliat en una terra forastera, el Sàhara Occidental. Resumint, la realització d'aquest gran projecte ens suscita les consideracions dels aspectes següents:

Sobre l'ús i la normativa

En aquest sentit, van ser interessants les reflexions i les discussions que anaven sorgint sobre la llengua i sobre les seves condicions d'ús. Pel que fa a les correccions que els aprenents feien dels textos, es van concretar en el terreny de l'ortografia, algun aspecte relacionat amb l'ús inadequat de temps verbals i en determinats usos lèxics. Tot i que en un primer moment es van tenir poc en compte aspectes relacionats amb la distribució en paràgrafs i el seu lligam, la cohesió lèxica, l'aposició i la cohesió gramatical amb l'ús dels connectors adequats, al final també vam trobar estratègies per treballar-hi. Aquesta recerca oral va permetre realitzar un treball diari de comparació de formes lèxiques, gramaticals i sintàctiques. La confrontació de formes diverses els va acostar a l'adquisició d'una llengua unitària que partia del propi codi i de la recerca del medi.

Amb tot, els alumnes van aconseguir utilitzar la llengua com a estri, i això els va permetre d'analitzar la societat i de participar-hi activament i constructivament. A partir d'aquí podem assegurar que els estudiants van millorar la predisposició per aprendre els mecanismes de funcionament de la llengua i entrar en les seves interioritats, per adquirir-ne les habilitats i els coneixements necessaris en aquest projecte que els havia de servir per entrar de ple en la societat. Finalment, van acabar entenent que el llenguatge coopera en la interpretació de la realitat i que ens ajuda a mesurar el coneixement que tenim de les idees i del món en general.

Sobre el contacte amb la història propera

A ningú no li sorprendrà saber que els nostres adolescents no en saben ni un borrall d'aquesta guerra que va omplir de violència els nostres carrers. Haver fet aquest treball no ha convertit ningú en expert, però sí que ha servit per prendre consciència d'alguns aspectes: aquests avis que tenim a casa també han estat joves, aquests carrers per on avui passem amb certa tranquil·litat havien estat assetjats per la por i la misèria, a les guerres no hi ha ni bons ni dolents...

Una cosina del meu pare va ser violada quan tenia set anys no paga la pena desvetllar de quin bàndol eren i mai més va ser la mateixa, va quedar ben guillada!

Però, sobretot, aquesta recerca ha ajudat a témer la guerra i a mirar-la amb respecte. La memòria viscuda pels nostres avis podia ser molt bé la realitat viscuda per molts pobles. Per tant, els nostres alumnes tenien més predisposició perquè havien aprofundit la sensibilitat envers aquest tema per solidaritzar-se amb un poble que encara avui pateix els efectes d'una guerra. En certa manera, viure la Guerra Civil a través d'aquests testimonis ens aproximava a qualsevol guerra present, per tot això vam decidir destinar els beneficis de la venda del llibre a material escolar per als campaments de refugitas de Tinduf, al Sàhara Occidental.

Sempre faig acabar el plat als meus néts i, de vegades, si no hi penso, els recordo que en temps de guerra no teníem res. Ja sé que no els ho hauria de dir, però de vegades se m'escapa. La meva educació va ser minsa. Els mínims: llegir, escriure i sumar.

Sobre les relacions interpersonal

També ha estat, per mi, una tortura haver de callar això durant tants anys. La meva família no ho pot sentir, els fereix massa. I he hagut de portar-ho en silenci. M'he preguntat, dia rere dia, qui em pagarà els quatre anys que vaig estar tancat injustament.

Gràcies a la motivació i a la il·lusió dels estudiants en l'elaboració d'aquest projecte, es van remoure moltes relacions entre els pobles de l'entorn i l'institut, entre els adolescents i els homes i les dones que van viure de ple la Guerra Civil, ara ja molt grans, entre els adolescents i els mitjans de comunicació, entre els adolescents i els sahrauís... Les relacions que es van iniciar foren múltiples i, no cal dir, molt intenses.

Tot aquest entrellat de relacions va servir perquè alguns alumnes canviessin certes actituds xenòfobes i tancades. De fet, això queda ben explicat en la presentació que escriuen els mateixos alumnes al llibre i que transcrivim tot seguit:

Ens va semblar que seria interessant parlar amb gent més gran, escoltar els

seus records sobre la guerra [...] no ens imaginàvem que les històries si se'ns permet dir-ne així ens fascinarien i ens commourien tant. Ha estat un treball llarg i difícil, però tots considerem que val la pena si això serveix per retre homenatge a tota la generació que va haver de passar la guerra i per denunciar qualsevol mena de violència.

L'alumnat havia aconseguit plantejar-se temes menys propers a la seva realitat més immediata i gradualment s'havia endinsat en un tema més universal, la qual cosa va fomentar un sentit crític i un sistema de valors que indubtablement va col·laborar en el creixement d'aquests nois i noies com a persones. Ja hem dit que la relació amb els fets i les persones de l'entorn és una condició *sine qua non* per poder estudiar la llengua.

Consideracions finals

Res no hi ha més ben proveït que la llengua dels homes.
(Homer)

És difícil entendre l'aprenentatge de la llengua com un procés aïllat del qual en depèn únicament l'aval d'un bon treball de llengua que es proposi el domini del codi lingüístic, sinó que cal entendre aquest desenvolupament de l'aprenentatge com un procés més complex i global, on s'impliquen d'altres elements diversos que donen un sentit més profund de formació integral de la persona. No n'hi ha prou de conèixer la llengua estàndard, sinó que cal tenir present que l'adquisició del llenguatge ha de vincular sempre el parlant amb la seva realitat.

Creiem, doncs, que no s'ha de fer prevaler la transmissió de continguts com a condició única d'aprenentatge. Tampoc no n'hi ha prou d'usar els signes que hem adquirit del món extern, cal interioritzar-los, i per això hi ha d'haver una interacció amb el medi. El desenvolupament de l'aprenentatge pren una direcció de fora endins, i no de dins enfora. L'aprenent ha de reconstruir la seva realitat i el seu coneixement, i el professor o la professora ha d'evitar la ruptura entre l'adquisició de la llengua i l'adquisició de la cultura. Hem d'assumir que el llenguatge és una projecció del medi on vivim; l'un fa de mirall de l'altre.

Referència
de l'autora

Maria Fernández Pou. IES El Pedró. L'Escala. Tel.: 972 772 128.
Línia de treball: didàctica de la llengua escrita.